

Ahmosova „Zelená“ svatyně

(Staroegyptské *spolium* ve středověké Káhiře)

Břetislav Vachala

Český egyptologický ústav Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1

Do redakce doručeno 23. února 2019; k publikaci přijato 16. června 2020.

THE “GREEN” SANCTUARY OF AMASIS (AN ANCIENT EGYPTIAN *SPOLIUM* IN MEDIEVAL CAIRO)

ABSTRACT Among the important buildings of medieval Cairo, where old Egyptian *spolia* are found, belong the mosque and khanqah with the tomb of Seif al-Din Shaykhu al-Umari, the most influential Emir during the rule of Sultan al-Nasir Hasan (1347–1351, 1354–1361). Of special importance is the *spolium* found above the entrance to the Shaykhu’s khanqah. It is a shaped monolithic stone block (286 x 77 x 57 cm) which has secondarily been used as a lintel (figs. 1–3). Its material is siltstone from the quarries in Wadi Hammamat. The origin of the block is confirmed by written accounts of medieval Arabic men of letters, historians and geographers, especially Abd al-Latif (1162–1231), al-Qalqashandi (1355–1418) and al-Maqrizi (1364–1442). It originates from the well-known Green Sanctuary in Memphis, which broke during its transportation to Cairo, and its high-quality green stone was re-used for the building of the Shaykhu’s khanqah. This event took place just after 1350, while the khanqah was completed in 1355. The block in question comes from the upper frontal part of the sanctuary (*naos* in Greek) which is proven by the pronounced corvette cornice in combination with the torus roll (fig. 4). Cut in sunk relief into the flat surface below the torus roll is a hieroglyphic inscription (fig. 5) in one horizontal line (height 10 cm), carefully carved along the entire length (286 cm) from the right to the left, which contains the royal titulary of Amasis (Ahmose II); this dates the Green Sanctuary to the times of his rule (569–526 BCE). The name of the ruling king (Khenemibre Ahmose Saneith) had been purposely obliterated in the cartouches in the text; this can be related to the Persian king Cambyses who invaded Egypt in 525 BCE. The block from Amasis’ Green Sanctuary (dedicated to Onuris?) in Memphis was re-used approximately 1900 years later as a lintel above the entrance to the Shaykhu’s khanqah. Apart from the purely practical reason of recycling an easily available and already shaped block of good quality stone there was another reason, based on traditional popular faith in the magic powers of ancient non-decorative, and especially decorative and inscribed stone blocks. These *spolia* used as lintels or thresholds in prominent places by entrances to medieval (and early post-medieval) Islamic sacral and profane buildings held apotropaic and protective powers. Their purpose was to protect the building from the influence of evil powers such as storms, torrential rain, earthquake, Nile floods or epidemics, and to bar entrance to mice, rats, snakes, scorpions, flies, mosquitoes and birds. This protection naturally extended to the building’s numerous visitors and inhabitants.

KEY WORDS the Green Sanctuary (*naos*) in Memphis; Amasis (Ahmose II); the khanqah of Emir Shaykhu; ancient Egyptian *spolia*; *apotropaia*

ABSTRAKT Mezi významné stavby středověké islámské Káhiry, kde se objevují staroegyptská *spolia*, patří mešita a chanqa s hrobkou Sajf ad-Dína Šajchú al-‘Umariho, nejvlivnějšího emíra za vlády sultána an-Násira Hasana (1347–1351, 1354–1361). Zvláště významné je *spolium* umístěné nad vchodem do Šajchúovy chanqy. Jedná se o opracovaný monolitický kamenný blok (286 x 77 x 57 cm), který zde byl sekundárně použit jako dveřní překlad (obr. 1–3). Jeho materiálem je siltovec z lomů ve Wádí Hammamátu. Původ bloku prozrazují písemná svědectví středověkých arabských učenců, historiků a geografů, především ‘Abd al-Latífa (1162–1231), al-Qalqašandího (1355–1418) a al-Maqrízího (1364–1442). Je jím obdivovaná Zelená svatyně v Menneferu, která se při převozu do Káhiry rozlomila a její kvalitní zelený kámen byl znovu použit při stavbě mešity a chanqy emíra Šajchú. Došlo k tomu někdy těsně po roce 1350, přičemž stavba Šajchúovy chanqy byla dokončena v roce 1355. Dotyčný blok pochází z čelního horního zakončení svatyně (řecky *naos*), což prokazuje na něm vyznačená konkávní římsa v kombinaci se zaoblenou římsou (obloučkem) (obr. 4). Do rovné plochy pod zaoblenou římsou je v hlubokém reliéfu pečlivě vytesán po celé délce bloku (286 cm) hieroglyfický nápis (obr. 5) zaznamenaný v jednom vodorovném řádku zprava doleva (výška 10 cm), který obsahuje titulaturu Ahmose II., což umožňuje datování Zelené svatyně do doby jeho vlády (569–526 př. n. l.). V textu bylo úmyslně zahlazeno panovníkovo jméno (Chenemibre Ahmose Saneit), což má na svědomí perský král Kambýsés, který v roce 525 př. n. l. obsadil Egypt. Přibližně po 1900 letech byl blok z Ahmosovy svatyně znovu použit jako dveřní překlad nad vchodem do Šajchúovy chanqy. Vedle ryze praktického důvodu využít dostupný, již opracovaný blok z kvalitního kamene tu byl i druhý, který vycházel z tradiční lidové víry v magickou moc prastarých, jak zdobených, tak zvláště zdobených a popsáných kamenů. Taková *spolia* použitá jako dveřní překlady a prahy na viditelných místech při vstupu do středověkých (a raně novověkých) islámských sakrálních i profánních staveb v Káhiře měla apotropaickou a ochrannou moc. Jejich účelem bylo odvrátit od budov působení zlých sil v podobě bouří, lijáků, zemětřesení, nilské záplavy či epidemií a zamezit proniknutí myším, krysám, hadům, štírům, mouchám, komárům i ptákům. Tím také měla být samozřejmě zajištěna ochrana jejich četných návštěvníků a obyvatel.

KLÍČOVÁ SLOVA Zelená svatyně v Menneferu; Ahmose II. (Amasis); chanqa emíra Šajchú; staroegyptská *spolia*; *apotropai*

„Mezi mnoha divy obdivovanými v ruinách Memfidy je svatyně, která se nazývá Zelená.“

(‘Abd al-Latif al-Baghdádí, † 1231)

Pozorného návštěvníka středověkých stavebních památek Historické Káhiry, která je jako jeden celek zahrnuta od roku 1979 do prestižního seznamu Světového kulturního a přírodního dědictví lidstva, vyhlášeného organizací UNESCO, zaujmou kamenné bloky zdobené reliéfy a hieroglyfickými nápisy, které jsou zasazené do stěn islámských staveb. Jedná se o znovu použité staroegyptské architektonické články (Meincke-Berg 1985) umístěné v mešitách, chanqach, madrasách či hradebních zdech a branách (Heiden 2001; Heiden 2002; Postel – Régen 2006). Tyto znovu použité stavební prvky se označují latinským slovem *spolia* (sg. *spolium*), tedy „uloupené, ukořistěné, uchvácené (předměty, věci)“.

V zemi na Nilu bylo ovšem již ve starověku naprosto běžné přestavovat či zcela rozebrat určité stavby a znovu používat jejich stavební kámen na budování nových paláců, chrámů, svatyní a hrodek. Taková „recyklace“ se mohla během několika tisíciletí opakovat i několikrát. Názorným příkladem je kvarcitový architektonický fragment (nyní v Egyptské sbírce Archeologického a antropologického muzea Pennsylvánské univerzity ve Filadelfii: Penn Museum E 16230; rozměry 238 x 69 x 27 cm), který byl původně součástí průčelí Meretatoniny kaple Slunečního stínu v Héliopolí (Wegner 2017, 53–76, tab. 1–8), pocházející z doby Achnatonovy vlády (ca. 1353–1336 př. n. l.). V poamarnské době byla Meretatonina kaple stržena a záměrně byly poškozeny a z velké části i stesány scény a nápisy na tomto fragmentu. Přibližně po 130 letech ho kameníci zaoblili a upravili, aby mohl posloužit jako podstavec pro sfingu krále Merenptaha, což potvrzují nápisy vytesané na jeho bočních plochách. Potřetí byl tento fragment použit jako práh

Obr. 1. Bohatě zdobený vápencový vchod do chanqy emíra Šajchú v ulici as-Salíba v Káhiře, 1355. Stavbu restauroval v roce 1684 Bilál Agha. (Foto: Martin Odler – Břetislav Vachala, 2016.)

Fig. 1. Richly decorated limestone gateway of the khanqah of Emir Shaykhu in the as-Saliba street, Cairo, 1355. The building was restored in 1684 by Bilal Agha. (Photo: Martin Odler – Břetislav Vachala, 2016.)

Obr. 2. Krásné faraonské *spolium* bylo použito po 1900 letech jako překlád nad dveřmi chanqy emíra Šajchú. (Foto: Martin Odler – Břetislav Vachala, 2016.)

Fig. 2. A fine piece of pharaonic *spolia* has been used after 1900 years as the lintel over the door of the khanqah of Emir Shaykhu. (Photo: Martin Odler – Břetislav Vachala, 2016.)

Obr. 3. Siltovcový dveřní překlad pochází ze Zelené svatyně v Menneferu. 569–526 př. n. l. Rozměry 286 x 77 x 57 cm. (Foto: Martin Odler – Břetislav Vachala, 2016.)
 Fig. 3. Siltstone lintel comes from the Green Sanctuary (*naos*) in Memphis. 569–526 BCE. Dimensions: 286 x 77 x 57 cm. (Photo: Martin Odler – Břetislav Vachala, 2016.)

v některé, dnes již neexistující budově v centru středověké Káhiry. Místem jeho nálezu se nakonec v roce 1899 stala jistá slepá ulička ve čtvrti al-Muskí.

U naprosté většiny staroegyptských architektonických prvků sekundárně použitých na středověkých káhirských stavbách ovšem nelze určit, odkud přesně pocházejí (například Porter – Moss 1934, 69–73). Jen v některých případech lze určit jako pravděpodobnou lokalitu Héliopolis, Gízu, Sakkáru nebo Mít Rahínu, popřípadě i některá vzdálenější místa v nilské deltě a ve Středním Egyptě. Dotyčné islámské stavby přitom pocházejí z doby vlády Fátimovců (969–1171) a Ajjúbovců (1169–1250). Mnohá staroegyptská *spolia* byla ovšem použita i na mamlúckých (1250–1517) a osmanských (po roce 1517) stavbách. Zde je ovšem také třeba upozornit na to, že jednotlivé staroegyptské architektonické prvky mohly být znovu použity při stavbě různých středověkých káhirských staveb opakovaně (Hampikian 2004, 192–197).

Mezi významné stavby středověké islámské Káhiry, kde se objevují staroegyptská *spolia*, patří mešita a chanqa (Warner 2005, 116) s hrobkou Šajf ad-Dína Šajchú al-‘Umarího, nejvlivnějšího emíra za vlády an-Násira Hasana (1347–1351, 1354–1361). Poté, když i obě tyto stavby postihlo v roce 1992 zničující zemětřesení (Naim 1993; Mayer 2007, 43), vypracovali čeští od-

borníci na žádost Egyptské památkové organizace metodickou studii na jejich stavební obnovu. Projekt tehdy finančně zabezpečil STROJEXPORT a v Káhiře ho zaštitilo české velvyslanectví. Zvláště náročné bylo vypracování studie na záchranu Šajchuovy chanqy (Balík – Vinař 1993, 27–38, C-L, fot. 5–37, tab. 1–15) z roku 1355 (tj. 756 hidžry), která byla určena pro modlitby, obřady, studium a ubytování až 700 súfijů.

Autora těchto řádků, který byl členem týmu jako egyptolog a epigraf, zaujalo především jedno *spolium* umístěné nad vchodem do Šajchuovy chanqy (nedávná vyobrazení například: Raymond 2002, obr. 6–7 na s. 17; Heiden 2009, tab. 36 a,b; Schmidt 2011, obr. 125 na s. 176; Pasquali 2016, obr. 5 na s. 217). Jedná se o opracovaný monolitický kamenný blok o rozměrech 286 x 77 x 57 (tj. zkrácená hloubka) cm, který zde byl sekundárně použit jako dveřní překlad (obr. 1–3). Jeho materiálem je siltovec (prachovec) z lomů ve Wádí Hammámátu (Klemm – Klemm 1993, 369–371, tab. 12.3; Nicholson – Shaw 2000, 57–58) ve Východní poušti, který bývá ve starší egyptologické literatuře zaměňován s drobou, břidlicí, brekcií (breccia verde) nebo dokonce i se žulou. Zelený siltovec byl ve starověkém Egyptě velice oblíbený pro svoji barvu symbolizující živou přírodu, svěžest, čilost a obrodu. Vždyť například i bůh Usir býval zobrazován se zelenou pokožkou na znamení jeho zmrtvýchvstání.

Obr. 4. Detail pravé části dveřního překlady s egyptským hrdélkem a začátkem hieroglyfického nápisu obsahujícím královskou titulaturu Ahmose II. (569–526 př. n. l.). (Foto: Martin Odler – Břetislav Vachala, 2016.)

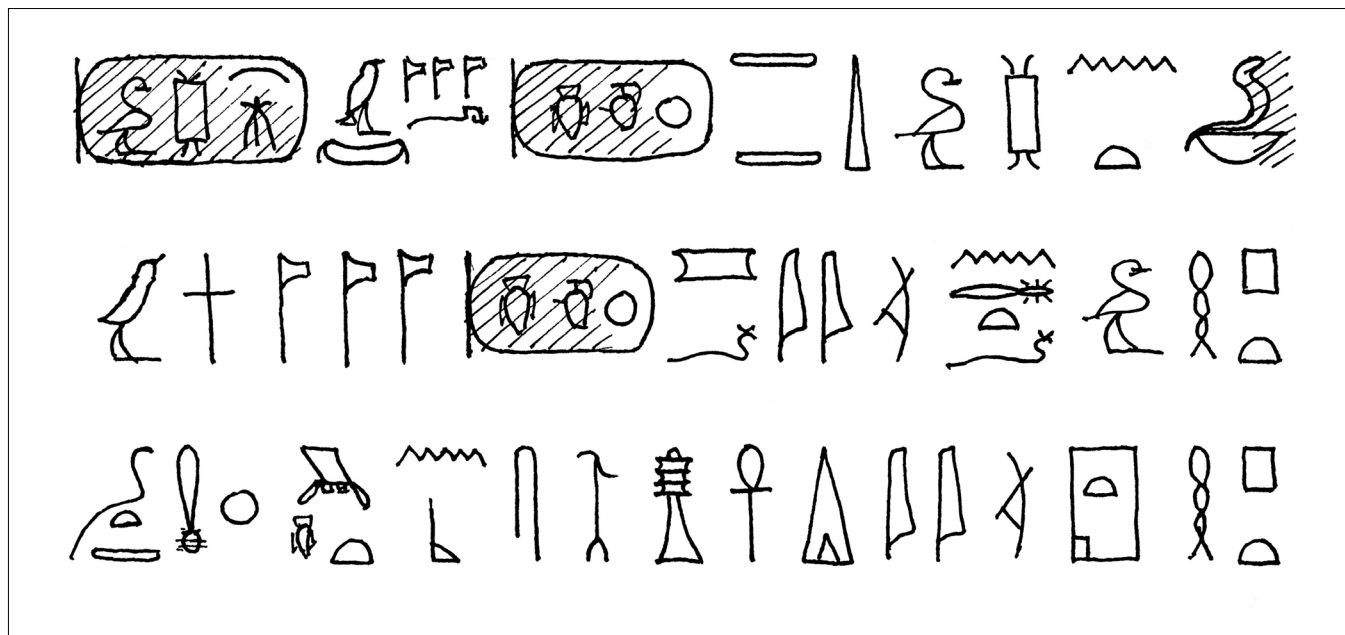
Fig. 4. Detail of the right part of the lintel with the Egyptian gorge and the beginning of the hieroglyphic inscription containing the royal titulary of Amasis (569–526 BCE). (Photo: Martin Odler – Břetislav Vachala, 2016.)

Díky hieroglyfickému nápisu vytesanému do tohoto siltovcového monolitu si můžeme být jisti jeho datováním do doby vlády Ahmose II. Chenemibreá (řecky Amasis; 569–526 př. n. l.). Původ bloku potom prozrazují písemná svědectví středověkých arabských učenců, historiků a geografů (Stricker 1939, 215–218), kterými byli Ibn Qúláq, Abú Hámid al-Andalúsí, Abú Sálíh, ‘Abd al-Latíf, Jáqút, al-Qalqašandí, Ibn Duqmáq a al-Maqrízí. Náš monolit tedy pochází ze svatyně Ahmose II. v Menneferu (řecky Memfis, dnešní Mít Rahína), kterou arabští zmínění autoři obdivovali a označili jako Zelenou. Například cestovatel a zeměpisec Abú Hámid al-Andalúsí (1080–1169) napsal (Stricker 1939, 215): „*Spatřil jsem v zámku faraona, současníka Mojžíše, velkou svatyni, zelenou jako myrta, na níž byla zobrazena nebesa a hvězdy. Nikdy jsem nespátřil nic pozoruhodnějšího.*“ Nejpodrobnější popis svatyně a její výzdoby před jejím zničením ovšem zanechal (Stricker 1939, 216; Haarmann 1990, pozn. 56 na s. 42) irácký lékař a historik ‘Abd al-Latíf al-Baghdádí (1162–1231). Další autoři Šiháb ad-Dín al-Qalqašandí (1355–1418) a Taqíj ad-Dín Ahmad al-Maqrízí (1364–1442) už mohli jen konstatovat, že svatyně byla rozbita a kámen znovu použit při stavbě mešity a chanqy emíra Šajchú. Znalec práva a pozoruhodný literát al-Qalqašandí uvedl (III, 320; Stricker 1939, 217): „*Emír*

Šajchú, velitel vojska ji chtěl převést celou do Káhiry. Pracovalo se na tom, ale svatyně se rozlomila. Nařídil tedy nařezat dveřní překlady a prahy a umístil je v mešitě a chanqy, kterou nechal postavit ve čtvrti Salíbě, poblíž mešity Ahmada, syna Túlúnova.“ Toto se událo někdy těsně po roce 1350, přičemž stavba Šajchúovy chanqy byla dokončena v roce 1355, tedy za druhé vlády sultána an-Násira Hasana.

Spolia z Šajchuovy mešity a chanqy jsou jedinými dochovanými architektonickými prvky z Ahmosovy Zelené svatyně. Naproti tomu kvarcitové fragmenty se zbytky reliéfů a nápisů nalezené ve východo-západní ose Ptahova chrámu v Mít Rahíně (Petrie 1910, 39, tab. XXIX, 2; XXXII, 4–6; Porter – Moss – Málek 1981, 840) pocházejí z jiné Ahmosovy svatyně, kterou zřejmě zmínil Hérodotos (II, 176; Lloyd 1988, 218–219). Také Strabónův „*naos mimořádných rozměrů*“ (XVII, C 807; Stricker 1939, 220) v Menneferu pravděpodobně nelze považovat za Zelenou svatyni. Pokud jde o lokaci této kaple, zřejmě se nacházela v rozlehlém areálu Ptahova chrámu. Zároveň si nemůžeme být jisti, kterému božstvu byla zasvěcena. Byl to snad válečnický bůh Inheret (řecky Onuris) (Heiden 2002, 269; Heiden 2009, 200)?

Místem původu siltovcového dveřního překlady Šajchúovy chanqy je tedy menneferská Ahmosova svatyně (řecky *naos*,

Obr. 5. Hieroglyfický text *spolia* vzatého ze Zelené svatyně v Menneferu. (Přepis: Břetislav Vachala, 2019.)

Fig 5. Hieroglyphic text of the *spolium* taken from the Green Sanctuary in Memphis. (Transcription: Břetislav Vachala, 2019.)

schrána v nejzazší části staroegyptského chrámu), v níž byla umístěna kultovní socha božstva nebo posvátná bárka (Roeder 1914). Blok přitom pochází z jejího čelního horního zakončení, což prokazuje na něm vyznačená konkávní římsa v kombinaci se zaoblenou římsou (tak zvaným oblounkem) zdobenou charakteristickou cik-cak linií (obr. 4). Tento architektonický prvek (konkávní římsa + oblounek) označujeme jako egyptské hrdélko. Do rovny plochy pod zaoblenou římsou je v hlubokém (zapuštěném) reliéfu pečlivě vytesán po celé délce bloku (286 cm) hieroglyfický nápis (obr. 5) zaznamenaný v jednom vodorovném řádku zprava doleva (výška 10 cm) a obsahující Ahmosovu titulaturu (Beckerath 1984, 276):

„Obě paní: Syn Neity, Ten, který uvádí do pořádku Obě země; Chenemibre; Vybraný bohý, Zlatý Hor; Ahmose Saneit, vlastní milovaný syn Ptaha; Chenemibre; ten, který náleží k bohům, miláček Ptahova chrámu, obdarovaný životem, trváním, štěstím, zdravím a radostí jako Re navěky.“

V textu jsou zajímavá úmyslně zahlazená panovníkova jména ve třech kartuších. Dvakrát jde o trůnní jméno Krále Horního a Dolního Egypta Chenemibre („Ten, který je spojen se srdcem Rea“) a jednou o jeho rodné jméno Ahmose Saneit („Zrozený Měsícem, Syn Nejty“). To má na svědomí perský král Kambýsés, který v roce 525 př. n. l. obsadil Egypt, učinil z něho perskou satapii a všemožně se snažil zahladit památku Ahmose II. – spojence Řeků, za jehož dlouhé vlády zažíval samostatný Egypt poslední hospodářský a kulturní rozkvět (Josephson 2001). Navíc se Kambýsés přikláněl na stranu Ahmosova svrženého legitimního předchůdce Vahibrea (řec. Apriés; k válce mezi Ahmosem a Vahibreem: Jansen-Winkel 2014). Nejen že bylo perskými dobyvateli zahlazováno Ahmosovo jméno (Gozzoli 2000, 79–80; Ritner 2012, 398,

obr. 13.3), ale také byly po celé zemi zcela rozebírány jeho pozoruhodné stavby. Ušetřena nebyla ani jeho hrobka v Sau (řecky Sais, dnešní Sá al-Hagar v západní části nilské delty). Jen jako zázrakem se dochoval pouze Ahmosův žulový *naos* (Bothmer 2004) dodnes stojící (obr. 6,7) v Perbanebdžedet (řecky Mendés, dnešní Tell ar-Rubáa ve východní deltě).

Hlavní důvod pro rozsáhlé opětovné použití staroegyptských architektonických prvků na sakrálních i profánních stavbách středověké Káhiry je využití potřebných, a přitom snadno dostupných, již opracovaných bloků z kvalitního kamene. Proto také byly během výstavby Káhiry za Fátimovců, Ajjúbovců, mamlúkú a Osmanů zjišťovány staroegyptské monumenty (pyramidy, chrámy, sloupy, sochy, stély, sarkofágy) a systematicky vyhledávány stavební prvky vhodné pro jejich další využití. Středověký zájem o staroegyptské stavby byl navíc spojen s hledáním domnělých pokladů (Haarmann 1996, 621–623).

Vedle tohoto ryze praktického důvodu využití *spolii* existoval současně i druhý, který vycházel z tradiční lidové víry (Haarmann 1978) v magickou moc prastarých, jak nezdobených, tak zvláště zdobených a popsanych kamenných bloků (Heiden 2009, 199–203). Připomeňme, že již ve starověkém Egyptě existovala řada prostředků mající svou magickou silou odvracet zlé duchy, temné síly, nepřátele a nemoci každodenně ohrožující bez rozdílu všechny lidi, kteří se měli během pozemského života řídit platným ideálem mravního řádu – dokonalým principem pravdy a spravedlnosti *maat* (Assmann 2001, 273–288), jenž zajišťoval správný chod veškerého dění, platný přírodní a společenský řád. Mezi takové prostředky patřily různé předměty, někdy popsane a zdobené rytinami, kresbami nebo malbami. Dobře známé jsou například magické hůlky (Quirke 2016) nebo magické figurky a sošky (Pinch 2006, 90–103).

Obr. 6. Velká svatyně Ahmose II. (569–526 př. n. l.). Červená žula; rozměry: 650 x 400 x 330 cm; Tell ar-Rubáa. (Foto: Břetislav Vachala, 1997.)
 Fig. 6. The Great Sanctuary (*naos*) of Amasis (569–526 BCE). Red granite; dimensions: 650 x 400 x 330 cm; Tell el-Rub'a. (Photo: Břetislav Vachala, 1997.)

Obr. 7. Mohutná monolitická svatyně Ahmose II. byla určena pro kultovní sochu boha vzduchu a slunečního světla Šua. Výška 650 cm; Tell ar-Rubáa. (Foto: Břetislav Vachala, 1997.)
 Fig. 7. Huge monolithic sanctuary of Amasis for a cult statue of Shu, the god of the air and sunlight. Height 650 cm; Tell el-Rub'a. (Photo: Břetislav Vachala, 1997.)

Zcela jistě apotropaický, zlo potírající a odvracející (řecky *apotropaïos*, „odvracející“) účinek měla mít staroegyptská popsaná a reliéfy zdobená *spolia* použitá na viditelných místech při vstupech do středověkých (a raně novověkých) islámských staveb v Káhiře. To byl také případ našeho siltovcového bloku z Ahmosovy Zelené svatyně, který byl přibližně po 1900 letech umístěn jako dveřní překlad nad vchodem do Šajchúovy chanqy. Takové kamenné bloky mnohdy sloužily i jako prahy, na které vstupovali návštěvníci mešity (emíra Chájirbáje: 1502 a později; Pasquali 2016, obr. 7 na s. 218), chanqy (sultána Bajbarse al-Gašankíra: 1307–1310; Schmidt 2011, obr. 122 na s. 174), mauzolea (sultána as-Sáliha Nadž ad-Dína Ajjúba: 1243; Schmidt 2011, obr. 120, 121 na s. 174), madrasy (emíra Sábíqa ad-Dína Mitqála al-Anúkiho: 1368–1369; Kuhlmann 1980, obr. 19 na s. 52, tab. 1), závíji (súfijského řádového domu Ahmada ibn Šabána: 16. stol.; Pasquali 2016, obr. 4 na s. 217) nebo wakály (domu pro ubytování kupců emíra Sajfa ad-Dína Qausúna an-Násíriho: před 1341; Lorand 2013, obr. 1, 2 na s. 271). Připomeňme, že apotropaická a ochranná moc byla *spoliím* přisuzována i v okolních oblastech (Flood 2006; Gonnella 2010; Ali – Magdi 2017). Zdobená *spolia* byla pro islámské stavby nepochybně pečlivě vybírána a volena, zvláště když

byla použita jako nepřehlédnutelné dveřní překlady a prahy (Meinecke-Berg 1980, 49–51) hojně navštěvovaných káhirských sakrálních budov. Jejich účelem bylo odvrátit od budov působení zlých sil v podobě bouří, lijáků, zemětřesení, nilské záplavy či epidemií a zamezit proniknutí myším, krysám, hadům, štírům, mouchám, komárům i ptákům. Tím také měla být samozřejmě zajištěna ochrana jejich četných obyvatel a návštěvníků.

Odhalování a určování staroegyptských *spolií* použitých na stavbách středověké Káhiry přináší zajímavé poznatky, když se mezi nimi mohou objevit například i bloky s důležitými historickými texty, jakými jsou héliopolské anály Senvosreta I., použité v dláždění fátimovské brány Báb at-Taufiq (Postel – Régen 2005, 232–276, obr. 5,6), nebo Stéla satrapů místodržícího Ptolemaia (od roku 305 př. n. l. egyptského vládcce a zakladatele ptolemaiovské dynastie), nalezená v základech postranní místnosti při vchodu do Šajchúovy mešity a následně převezená do Egyptského muzea v Káhiře (CG 22182; Schäfer 2011, 31–203, tab. 2–6). Zajímavé údaje může studium *spolií* přinést ovšem nejen egyptologům, ale také badatelům zabývajícími se islámským středověkem, historikům umění a religionistům.

LITERATURA

- Ali, M. – Magdi, S. (2017): The influence of Spolia on Islamic architecture. *International Journal of Heritage Architecture*, 1, 334–343.
- Assmann, Jan (2001): *Ma'at. Gerechtigkeit und Unsterblichkeit im Alten Ägypten*. München: Verlag C. H. Beck.
- Balik, Michael – Vinař, Jan (1993): *Restoration of Islamic Monuments in Cairo. Methodical Study*. Prague: STROJEXPORT.
- Beckerath, Jürgen von (1984): *Handbuch der ägyptischen Königsnamen*. München – Berlin: Deutscher Kunstverlag.
- Bothmer, Bernard V. (2004): The Great Naos at Mendes and Its Sculpture. In: Cody, Madeleine E., ed., *Egyptian Art. Selected Writings of Bernard V. Bothmer*. Oxford: Oxford University Press, 433–442.
- Flood, Finbarr Barry (2006): Image against Nature: Spolia as Apotropaia in Byzantium and the dar al-Islām. *The Medieval History Journal*, 9, 143–166.
- Gonnella, Julia (2010): Columns and Hieroglyphs: Magic Spolia in Medieval Islamic Architecture of Northern Syria. *Muqarnas. An Annual on the Visual Cultures of the Islamic World*, 27, 103–120.
- Gozzoli, Roberto B. (2000): The Statue BM EA 37891 and the Erasure of Necho II's Names. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 86, 67–80.
- Haarmann, Ulrich (1978): Die Sphinx. Synkretistische Volksreligiosität im spätmittelalterlichen Ägypten. *Saeculum. Jahrbuch für Universalgeschichte*, 29, 367–384.
- Haarmann, Ulrich (1990): Das pharaonische Ägypten bei islamischen Autoren des Mittelalters. In: Hornung, Erik, ed., *Zum Bild Ägyptens im Mittelalter und in der Renaissance / Comment se représente-t-on l'Égypte au moyen âge et à la renaissance?* Freiburg Schweiz – Göttingen: Universitätsverlag – Vandenhoeck & Ruprecht, 29–58.
- Haarmann, Ulrich (1996): Medieval Muslim perceptions of pharaonic Egypt. In: Loprieno, Antonio, ed., *Ancient Egyptian Literature. History and Forms*. Leiden – New York – Köln: E. J. Brill, 605–627.
- Hampikian, Nairy (2004): *Al-Šālihiyya Complex through Time*. Heidelberg: Heidelberger Orientverlag.
- Heiden, Désirée (2001): Pharaonische Baumaterialien in der ayyūbidischen Stadtbefestigung von Kairo. *Mitteilungen des Deutschen archäologischen Instituts. Abteilung Kairo*, 57, 59–72, Taf. 17–18.
- Heiden, Désirée (2002): Pharaonische Baumaterialien in der mittelalterlichen Stadtbefestigung von Kairo. *Mitteilungen des Deutschen archäologischen Instituts. Abteilung Kairo*, 58, 257–275, Taf. 30–31.
- Heiden, Désirée (2009): Die Beschützerin der Pforten. Zur apotropäischen Bedeutung pharaonischer Spolien am Beispiel der Moschee des 'Uṭmān Kaṭḥudā (1147/1734) in Kairo. *Mitteilungen des Deutschen archäologischen Instituts. Abteilung Kairo*, 65, 191–209, Taf. 32–38.
- Jansen-Winkeln, Karl (2014): Die Siegesstele des Amasis. *Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde*, 141, 132–153.
- Josephson, Jack A. (2001): Amasis. In: Redford, Donald B., ed., *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt*, I. Oxford: Oxford University Press, 66–67.
- Klemm, Rosemarie – Klemm, Dietrich D. (1993): *Steine und Steinbrüche im Alten Ägypten*. Berlin – Heidelberg: Springer-Verlag.
- Kuhlmann, Klaus Peter (1980): Zur Provenienz der Türschwelle. In: Meinecke, Michael, *Die Restaurierung der Madrasa des Amīrs Sābiq ad-Dīn Miṭqāl al-Ānūki und die Sanierung des Darb Qirmiz in Kairo*. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 52.
- Lloyd, Alan B. (1988): *Herodotus, Book II. Commentary 99–182*. Leiden – New York – København – Köln: E. J. Brill.
- Lorand, David (2013): A block of Ramesses II reused as a threshold in the Wakala of Qawsun (Cairo). *The Journal of Egyptian Archaeology*, 99, 270–272.
- Mayer, Wolfgang (2007): Die Geschichte der Erhaltung der arabischen Baudenkmäler 1976–2006. In: Mayer, Wolfgang – Speiser, Philipp, *Der Vergangenheit eine Zukunft. Denkmalpflege in der islamischen Altstadt von Kairo 1973–2004*. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 42–48.
- Meinecke-Berg, Viktoria (1980): Die Spolien. In: Meinecke, Michael, *Die Restaurierung der Madrasa des Amīrs Sābiq ad-Dīn Miṭqāl al-Ānūki und die Sanierung des Darb Qirmiz in Kairo*. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 49–52.
- Meinecke-Berg, Viktoria (1985): Spolien in der mittelalterlichen Architektur von Kairo. In: *Dauer und Wandel. Symposium anlässlich des 75jährigen Bestehens des Deutschen archäologischen Instituts Kairo am 10. und 11. Oktober 1982*. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 131–142, Taf. 11–13.
- Naim, Gaber M., ed., (1993): *A Preliminary Report on the Dahshour Earthquake 12 October 1992*. Cairo: EGSM.
- Nicholson, Paul – Shaw, Ian, eds., (2000): *Ancient Egyptian Materials and Technology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pasquali, Stéphane (2016): Les hiéroglyphes égyptiens vus par les auteurs arabes du Moyen Âge ou Laura du passé pharaonique. In: Rizzo, Laure Bazin – Gasse, Annie – Servajean, Frédéric, *À l'école des scribes. Les écritures de l'Égypte ancienne*. Milano: Silvana Editoriale, 213–225.
- Petrie, Flinders W. M. (1910): *Meydum and Memphis (III)*. London: School of Archaeology in Egypt, University College – Bernard Quaritch.
- Pinch, Geraldine (2006): *Magic in Ancient Egypt*. London: The British Museum Press.
- Porter, Bertha – Moss, Rosalind L. B. (1934): *Topographical Bibliography of Ancient Egyptian Hieroglyphic Texts, Reliefs, and Paintings. IV. Lower and Middle Egypt (Delta and Cairo to Asyūṭ)*. Oxford: Clarendon Press.
- Porter, Bertha – Moss, Rosalind L. B. – Málek, Jaromír (1981): *Topographical Bibliography of Ancient Egyptian Hieroglyphic Texts, Reliefs, and Paintings. III². Memphis. Part 2. Šaqqāra to Dahshūr. Fascicle 3 (III². 777–1014)*. Oxford: Griffith Institute, Ashmolean Museum.
- Postel, Lilian – Régen, Isabelle (2005): Annales héliopolitaines et fragments de Sésostri Ier réemployés dans la porte de Bāb al-Tawfiq au Caire. *Bulletin de l'Institut français d'archéologie orientale*, 105, 229–293.
- Postel, Lilian – Régen, Isabelle (2006): Réemplois pharaoniques à Bāb al-Tawfiq. *Bulletin de l'Institut français d'archéologie orientale*, 106, 193–218.
- Quirke, Stephen (2016): *Birth Tusks: the Armoury of Health in Context – Egypt 1800 BC*. London: Golden House Publications.
- Raymond, André (2002): *The Glory of Cairo. An Illustrated History*. Cairo: The American University in Cairo Press.
- Ritner, Robert K. (2002): Killing the Essence: The Destruction of Text and Figures in Ancient Egyptian Thought, Ritual, and 'Ritualized History'. In: May, Natalie Naomi, ed., *Iconoclasm and Text Destruction in the Ancient Near East and Beyond*. Chicago, Illinois: The University of Chicago, 395–405.
- Roeder, Günther (1914): *Naos, I–II*. Leipzig: Breitkopf & Härtel.
- Schäfer, Donata (2011): *Makedonische Pharaonen und hieroglyphische Stele. Historische Untersuchungen zur Satrapenstele und verwandten Denkmälern*. Leuven – Paris – Walpole, MA: Peeters.
- Schmidt, Heike C. (2011): *Westcar on the Nile. A journey through Egypt in the 1820s*. Wiesbaden: Reichert Verlag.
- Stricker, B(runo) H(ugo) (1939): Le naos vert de Memphis. *Annales du Service des Antiquités de l'Égypte*, 39, 215–220, pls. XXX–XXXII.
- Warner, Nicholas (2005): *The Monuments of Historic Cairo. A Map and Descriptive Catalogue*. Cairo – New York: The American University in Cairo Press.
- Wegner, Josef (2017): *The Sunshade Chapel of Meritaten from the House-of-Waenre of Akhenaten*. Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology.

